

Associació per a la
Recuperació de la
Memòria Històrica
de Mallorca

www.memoriadesilles.org

Temps de la Memòria

Número 7 / Octubre 2008

Sumari

• Editorial:

• Parlam de dignitat? p.2

• Recordant a...

• Lorenzo Nuevo Martí
p.12

• Denúncia

• Atacs als llocs
de la memòria p.11

• L'abast dels crims franquistes a Mallorca

p.1

• (PVDF) Plataforma de Víctimes de Desaparicions Forçades

p.3

• L'impacte psicològic p.5

• Memòria i oblit d'una guerra p.7

• Els "golfos" del Moll

Els nins dels carrers p.8

• Presoners anarquistes i republicans a Sa Pobla: la història oblidada

p.10

• A Pablo Neruda, con Chile en el corazón p.12

L'abast dels crims franquistes a Mallorca

Per Manel
Suárez Salvà

Setanta-dos anys després de l'inici de la guerra civil espanyola caracteritzada, a Mallorca, per l'absència d'enfrontaments bèl·lics (tret del desembarcament de Bayo que només va contribuir a agreujar la situació) i per una repressió iniciada ja des del mateix dia 19 de juliol, la justícia espanyola sembla haver-se interessat pels resultats de les accions violentes planificades i perfectament estructurades pels colpistes i feixistes.

Ara, setanta-dos anys després, el jutge Garzón (preocupat primer per Argentina i Xile) ha sol·licitat la informació que a tots i cada un dels pobles i ciutats de l'estat espanyol és coneguda per la història i per la feina, desinteressada i voluntària, de moltes persones que, com l'Associació per a la Recuperació de la Memòria Històrica de Mallorca (ARMHM), no varen voler continuar amagant el passat i es varen decidir per fer públics els crims d'aquells que es qualificaren com a "salvadors de la pàtria" i, amb aquesta excusa, planificaren i executaren l'assassinat de milers de persones.

Recentment, tots ens hem fet ressò de la xifra de 140.000 persones desaparegudes que les diferents associacions han presentat a Garzón. Sens dubte, es tracta d'una xifra infe-

rior a la realitat però que, per ella mateixa, ja resulta esfereïdora i hauria de provocar l'acció immediata de la justícia i una postura clara i definitiva del PP condemnant la dictadura franquista i afavorint la localització dels cossos dels desapareguts. Paraules com les del Sr. Rajoy, que vol ser president d'aquest país, indicant que això és obrir velles ferides, mostres, i demostren, un caràcter de la dreta espanyola que la fa moure's entre condemnes públiques dels nazis i silencis respecte del franquisme. La memòria dels desapareguts, la injustícia que es va cometre amb ells i el respecte envers de les seves famílies fa necessària la unanimitat política.

L'ARMHM va presentar al jutge Garzón una relació amb la identificació de **1.487 víctimes només de Mallorca**.

Una xifra així pot semblar molt freda, però els números també parlen i ens expliquen casos, situacions i fets.

El primer que cal aportar al coneixement públic és que aquestes dades són només inicials i encara molt incompletes i, per tant, segurament inferiors a la realitat perquè encara ens falten molts arxius per obrir i molts anys per investigar i així li ho hem fet saber a Garzón.

Parlam de dignitat?

La història l'escriuen els vencedors –de tots es ben sabut–, però és aquesta mateixa història (que no és res més que la memòria del temps i com a tal acaba per sorgir), la que mossega la mà del seu amo i passa comptes amb el passat, i redimeix la memòria dels vençuts, atorgant-los el triomf moral i el just reconeixement de la societat. Sobretot perquè pagaren la seva derrota massa cara, perquè el seu sacrifici fou enorme i, perquè malgrat tot, patiren la seva tragèdia amb una dignitat que només demostren els que l'han perdut tot i és l'únic que els hi queda, i és el darrer que es pot perdre. Tants presos, detinguts, segrestats... davant d'una tàpia on els hi arrabassaren la vida,

però mai poqueren doblegar la seva dignitat.

El temps ve lentament, però arriba, maldament arriba tard; ara mateix comença a tornar la raó als qui durant setanta anys se'ls hi va negar. De poc ha valgut la propaganda anticomunista, la alliberació de la Pàtria de les hordes marxistes, la creuada per Déu i per Espanya que pretenien esporuguir i desllegitimar a l'adversari com a just rival. L'enemic sap d'aquest poder, per això durant 40 anys repetí fins al límit la seva argumentació retòrica per a començar una guerra i un genocidi encobert del seu contrari, per a demostrar que la raó hi era del seu costat, que eren justs vencedors i la seva victòria era llegítima. La victòria, quina paraula tan dura, tan atroc; vèncer sempre és negatiu, porta lluita, pèrdua de llibertat, someiment, violència. La victòria, o millor el respecte i el reconeixement, no són per a qui només ha vençut al seu enemic, sinò que el temps i la història seran els qui al final la concediran al més digne de merèixer-la. Els triomfadors materials varen deixar ben patent que mai foren dignes, ni de la victòria, ni del respecte. No varen sebre guanyar, no en tenien prou, havien d'aniquillar. Mai tractaren amb respecte als vençuts; se'ls hi va humiliar, massacrar i denigrar; mai foren reconeguts com a vertaders perdedors; no obtingueren cap justícia, però si ajusticiaments.

Ara la història també l'escriuen els qui perden: els vencedors morals. Perquè mai varen perdre la dignitat amb la qual suportaren el seu patiment, la seva humiliació, la seva repressió. Per tot això ara els llibres d'història parlaran d'una realitat ben

distinta i la societat d'ara endavant així els reconeix, a més perquè actuen com a tals: no cerquen revenjes, ni venjances, demanen justícia, rehabilitació de la seva memòria, no perdonen ni obliden, però intenten passar una pàgina de la història que mai s'havia d'haver oberta. Així són els vençuts, els que recorren a la justícia (que moltes vegades arriba més tard que la història), als tribunals, els que sempre han de tenir abnegada paciència, perquè són gent de pau i demòcrates, i ser demòcrata ara està molt ben vist, no com un temps.

Aquests 140.000 noms que romanen impresos en els fulls que es lliuraren a l'Audiència Nacional, estiguin duplicats o en manquin, esper que serveixin per a remoure les consciències de botxins, còmplices i afectes al règim, per a que els crims que feren no quedin impunes, que no dormin als vespres pensant en la possibilitat de que els llibres d'història parlin d'ells i ja sabem de quina mena. En Manuel Fraga ha manifestat rotundament que de tots és sabut que hi va haver molts més morts al bàndol republicà que no al nacional; és possible que aquest senyor no descansi massa bé a les nits, perquè segurament això ho ha debut somiar en qualque malson, sinò no s'explica. És ben hora que la dreta d'aquest país ens demostrï que són demòcrates convinguts, i no divaguïn en aquesta ambigüetat manifesta que no justifica però que tampoc condemna perquè la memòria ja no se podrà esborrar i la història ha dictat sentència, ara només cal que ho faci un tribunal. Sembla que estam molt a prop, però per altra banda sembla que això tot just està començant. ■

Crèdits:

Han col·laborat:

Libertario Gelabert,
Mª Antònia Oliver,
Peter de Echave,
Manel Suárez Salvà,
Mª Àngels García Recio,
Margalida Nuevo Alemany,
Pere Josep Cànaves Cifre i
Miquel López Crespí.

Coordinació, disseny i maquetació: Blas Guevara

Temps de la Memòria

és el butlletí trimestral de l'ARMHM.

La publicació no es fa responsable de les opinions dels seus col·laboradors.

Per posar-se en contacte amb nosaltres:

tempsdelamemoria@gmail.com

← Ve de la pàgina 1

Aquesta xifra es correspon a les dades que hem obtingut de:

1. *Llibre Vermell*.
2. Registres dels jutjats de pau de: Algaida, Bunyola, Calvià, Inca, Lluçmajor, Manacor, Palma, Porreres, Sant Llorenç, Selva i Son Servera.
3. Els llibres del cementiri municipal de Palma corresponents a 1936.
4. Els expedients de l'arxiu de la Presó Provincial de Palma dels anys 1936 i 1937.
5. Diari de Balears, *Memòria Civil*.
6. Testimonis de familiars.
7. TUGORES MANRESA, Antoni.- *Manacor, la guerra a casa*.

Així doncs, queda per analitzar tot el que va passar entre els anys 1938 i 1942, a més dels arxius militars i els de les presons de Can Sales, Can Mir, Bellver, Jaume I i el camp de Formentera, entre d'altres.

I així i tot, només amb aquestes poques dades, només amb l'anàlisi parcial d'un any i mig de repressió a Mallorca, tenim una relació de 1.487 víctimes!

La dada és, com deia abans, absolutament esfereïdora i enormement significativa. La hipòtesi de treball que han desenvolupat, fins ara, tots els investigadors, es referia a la possibilitat de tres mil víctimes només a l'illa de Mallorca. Ara, comencem a comprovar, amb proves objectives, que pot ser real.

D'aquesta relació de persones assassinades, resulta especialment dolorós, dins tota la tragèdia, comprovar com, encara, hi ha éssers dels quals només coneixem la certesa de la seva mort, però que encara resten com a "desconegudes". Així, amb aquestes característiques, apareixen 291 persones "anònimes", de les quals, de 31, hem aconseguit esbrinar el seu mal nom i poca cosa més.

Pel que fa a la seva militància política, l'excusa, per alguns, que va provocar la seva desaparició, o el seu assassinat, la gran majoria (142) eren militants d'Esquerra Republicana Balear, seguit dels socialistes (111), comunistes (56) i anarquistes (20).

Molt pocs pobles s'escaparen de la repressió. Analitzant l'origen de les víctimes (totes elles tenen en comú que moriren a Mallorca), ens trobem que:

- 265 eren de la Península (uns dos-cents moriren a Porto Cristo).
- 9 de l'estranger.
- 14 d'Eivissa o Formentera.
- 19 de Menorca.
- 873 de Mallorca.
- De 316 no se'n coneix la procedència encara que tot sembla indicar que també eren mallorquines.

Una altra característica comuna la podem trobar en el camí que varen haver de recórrer fins al seu assassinat. Així, un total de 359 persones varen ser segrestades de casa seva i assassinades en qualsevol indret de l'illa, preferentment les voreres de les carreteres. En comparació, només 138 (el 9 % de les víctimes identificades fins ara) passaren per un judici que els va condemnar a mort. És ben significatiu que, del total de tots els assassinats, tan sols un escàs 9 % va poder tenir un judici.

Així i tot, aquest nombre no es correspon en absolut amb la quantitat de persones que foren afusellades. Sens dubte, crida poderosament l'atenció que 340 persones varen ser passades per les armes, mentre que 394 varen caure víctimes d'una treteta. Aquesta darrera dada serveix, també, per analitzar l'abast de les tretetes a les presons de Bellver i, sobre tot, a la de Can Mir, perquè dóna consistència a les afirmacions dels testimonis presencials de la quan-

L'abast dels crims franquistes a Mallorca ■

titat de gent que dia sí dia no, eren cridades quan començava a fosquejar i, fermades per les mans, de dues en dues, eren portades a la mort.

Respecte del centre de detenció on varen estar fins el moment del seu assassinat, la relació que hem presentat encara ofereix poques dades, però, sobre les que són segures, cal ressaltar el paper que, dins la repressió, va jugar Can Mir, des d'on va sortir un gran nombre dels morts, així com Illetes, Bellver i Manacor. També hem volgut considerar la presó de dones (Can Sales) perquè d'ella varen sortir, el vespre del 5 de gener de 1937, cinc dones (entre elles Aurora Picornell) per a ser assassinades a Porreres:

- 108 víctimes estaven tancades dins Can Mir.
- 47 a Illetes.
- 29 al Castell de Bellver.
- 21 a la presó de Manacor.
- 5 a la presó de Can Sales.

La repressió a Mallorca encara no ha estat suficientment analitzada, ni estudiada. El seu abast segurament superarà les previsions més pessimistes i ens hauria de servir a tots per prendre'n consciència però, sobre tot, per obligar-nos a un exercici de compromís i solidaritat envers de totes les famílies que, encara avui, només demanen que la societat els ajudi a recuperar el bon nom i el cos del seu pare o del seu padrí.

És diu que un poble que desconeix la seva història està condemnat a repetir-la. És molt possible que, tots aquests que afirmen que no cal obrir velles ferides (s'han tancades alguna vegada?), ignoren que darrera d'aquesta afirmació hi ha alguna part de veritat, però sobre tot, ignoren, i això és el més criticable, que un poble que amaga la seva història mai tanca les seves ferides i, segurament, té més probabilitats de repetir-la. ■

(PVDF) Plataforma de Víctimes de Desaparicions Forçades

Per Mª Antònia Oliver

Les associacions que presentarem la Denúncia per Crims contra la Humanitat de Desaparicions Forçades pel franquisme davant l'Audiència Nacional hem format la **Plataforma de Víctimes de Desaparicions Forçades (PVDF)**. La nostra intenció és la coordinació i elaboració d'accions conjuntes relacionades amb la Denúncia i està integrada per les següents associacions:

- Memòria de Mallorca
- Asociación para la Recuperación de la Memoria y la Justicia de Andalucía
- Nuestra Memoria (Sierra de Gredos y Toledo)
- Comisión por la Memoria Histórica de Ponteareas
- Asociación por la Memoria Histórica de Aragón
- Asociación por la Memoria Histórica de Arucas
- Asociación por la Memoria Histórica de Valladolid
- Associació per a la Recuperació de la Memòria Històrica de Catalunya
- Fòrum per la Memòria Històrica del País Valencià.
- Confederación General de Trabajadores (CGT).

Col·laboren amb la PVDF com assessors jurídics, lletrats i organitzacions:

- Juristes, Advocats i Procuradors
- Amnistia Internacional
- Asociación Española para el Derecho y Aplicación del Derecho Internacional de los Derechos Humanos (AEDIDH).

Tots els membres que integrem la PVDF treballem voluntàriament i sense cap tipus de gratificació econòmica. Memòria de Mallorca té com a lletrats a la advocada Elena Reviriego Durán i a la procuradora María José Millán Valero, són les persones que, per aquesta denúncia, representen legalment a la nostra associació.

Recentment s'ha publicat a la premsa que la PVDF ha presentat al jutge Baltasar Garzón una relació amb més de 140.000 víctimes. Això ha estat possible gràcies als treballs de les associacions denunciants que integren la Plataforma.

Des de Memòria de Mallorca manifestam que no és la nostra intenció, amb la relació presentada, la de fer un cens de víctimes. Al nostre parer, aquesta feina és responsabilitat de l'Estat. Si ho

hem fet es perquè entenem que el jutge Garzón vol avaluar si les desaparicions perpetrades pels franquistes foren planificades, sistemàtica i massivament i poder ser admesa així la Denúncia per Crims contra la Humanitat.

Si les associacions, sense mitjans, amb dificultats i tan sols en 15 dies, hem pogut elaborar una relació de víctimes com la que s'ha presentat, pensam que organitzacions i institucions tals com ajuntaments, Església, Defensa, Policia o Guàrdia Civil, que sí tenen els mitjans, ho han de poder fer també.

Una vegada més la societat civil, familiars de víctimes i associacions, hem donat una lliçó a l'Estat i les Institucions que el representen. Això ha estat possible gràcies a la força que ens dóna el convenciment de que treballem per una causa justa. Aquesta iniciativa no és conseqüència de la Llei de Memòria Històrica, ni del Jutge Baltasar Garzón, és iniciativa dels familiars de les víctimes que acompanyades per les associacions, han recorregut un llarg i dolorós camí.

Memòria de Mallorca manifesta el seu agraïment a totes les persones que de forma voluntària i totalment desinteressada han treballat i treballen per aconseguir que l'Administració de Justícia per primera vegada ens escolti. Sols esperam que la seva resposta vingui acompanyada del que representa, que és precisament el que reclamam: **JUSTÍCIA.** ■

L'impacte psicològic

Per Maria Àngels García Recio

Estimades i volguts, amigues i amics.

Em sent molt contenta de dirigir-me a tots vostès i posar-me a la seva disposició. M'explicaré: Maria Antònia Oliver Paris em va demanar fa alguns mesos que fes un estudi, per a l'Associació, sobre les seqüeles psíquiques que la Guerra Civil espanyola i la Dictadura han provocat en els represaliados mallorquins. Per a mi com psicòloga, suposava un repte; doncs anteriorment havia intentat esbrinar precisament el mateix de les Guerres del Marroc, que com sabem van tenir lloc entre els anys 1909 i 1927. Em vaig interessar en aquelles guerres perquè al meu padrí matern li va tocar fer la mili a Melilla durant aquestes guerres, participant i patint (com tants milers de soldats espanyols) les brutalitats comeses al nord de l'Àfrica. Per a això vaig recórrer tots els arxius i hospitals militars tant espanyols com marroquins del que es va dir el Protectorat espanyol al Marroc. No obstant això, la informació que vaig extreure dels Llibres d'Altes dels hospitals i dels Expedients Militars dels soldats no em va permetre conèixer la incidència que van tenir les malalties psicològiques en aquelles guerres i com tampoc no quedaven ja supervivents. Ho vaig haver de deixar. Així que quan Maria Antònia em va proposar que assistís des del punt de vista psicològic a les persones de l'Associació que ho precisessin és a dir a vostès, em comentà: «sempre que ens veiem acabem plorant»; efectivament, després

vaig comprovar que malgrat haver transcorregut setenta-dos anys, molts familiars s'emocionaven en recordar als seus éssers estimats. I que realitzés un estudi va afegir; vaig suposar que sobre l'impacte psicològic de la repressió, me'n vaig alegrar moltíssim. D'una part, em satisfieia enormement el poder ajudar-los amb la meua professió i, d'una altra, el contribuir a investigar la vertadera història dels seus éssers estimats. Doncs la Guerra Civil i la Dictadura van constituir el trauma més important viscut pels espanyols el segle XX i les conseqüències del qual perduren fins als nostres dies i això no apareix reflectit a cap llibre. Per tant, són aquestes conseqüències les que vostès i jo analitzarem i avaluarem conjuntament. I per això em trob immersa en l'adaptació i elaboració dels qüestionaris que permetran recollir amb objectivitat els seus testimonis, i quan ja estiguin llestos, començaré a visitar-los (preveig començar a principis de gener). En les nostres trobades vostès únicament respondran a les diverses

'...la Guerra Civil i la Dictadura van constituir el trauma més important viscut pels espanyols el segle XX i les conseqüències del qual perduren fins als nostres dies...'

preguntes que els aniré plantejant i les respostes de les quals vostès coneixen perfectament, ja que faran referència als passatges, potser els més significatius, que vostès o els seus familiars passessin durant la guerra i/o la postguerra; d'aquesta manera, anirem teixint i descrivint el mapa social i psicològic d'aquells anys. Descobrirem l'enfonsa-

ment familiar i les tortures psicològiques que els repressors els feren a vostès o als seus éssers estimats. Vostès ja veuran com l'experiència els resultarà beneficiosa, enriquidora i els agradarà haver participat, estic segura. A més, els qüestionaris detectaran si algun de vostès pateix alguna malaltia psicològica, i, si fos així, iniciariem la teràpia immediatament. Teràpia que també rebrien a les seves cases, o si ho prefereixen i poden desplaçar-se, acudir al meu Gabinet de Psicologia, a Palma. Abans de continuar, dirlos que vostès no pagaran absolutament res. Per a aquells de vostès que no necessitin tractament, rebran consell psicològic i aprendran estratègies que ens permeten mantenir les nostres facultats vitals i prevenir malalties mentals.

Un altre moment en què els acompanyaré serà en les exhumacions dels seus familiars. Els visitaré algun dia abans per informar-los i donar-los pautes d'afrontament. Estaré amb vostès en el moment de les exhumacions. I passats uns dies tornaré als seus domicilis per ajudar-los que vagin tancant les seves ferides i, per tant, el dol no resolot que han anat arrossegant durant tantes dècades.

Tota la informació anterior ens agradaria publicar-la com a homenatge als represaliats mallorquins. És a dir, que apareixerien els noms de totes les persones que així ho desitgin. I apareixerien únicament els testimoniatges dels quals no desitgessin ser identificats, sense que cap persona advertís de qui es tractava.

Anteriorment s'ha esmentat el trauma i el dol. M'agradaria explicar-ho amb més detall:

Quan ens trobem en situacions on la nostra vida corre perill o som testimonis d'esdeveniments on és produeixen morts, ferits, amenaces per a la nostra integritat o la d'altres persones; responem amb temor, desesperança i horrors intensos: Estàriem patint un trauma. Els represaliats mallorquins van romandre exposats a aquestes situacions traumàtiques durant la guerra i la postguerra ja que el terror va ser l'estratègia psicològica utilitzada pels repressors contra els republicans per sotmetre'ls.

Els símptomes aguts que produeix el trauma se solen alleugerir amb el pas del temps (en entrar en escena el nostre instint de supervivència); tanmateix, en ocasions, persisteix una sensació de dolor i solitud junt amb un tremend sentiment d'injustícia: es cronificarien les seqüeles psicopatològiques. I encara que se'n van difumint els nostres records al llarg dels anys i fins i tot arribem a oblidar certs esdeveniments tràgics, el que sempre ens queda gravat al nostre cervell és l'empremta del sofriment que vam patir.

'La culpabilitat predisposa una major vulnerabilitat a les malalties físiques i els trastorns mentals; quan no apareixia el cos l'esquinç és enorme...'

El passat sempre ens acompanya com una ombra i els esdeveniments traumàtics ens produeixen cicatrius psicològiques que poden o no reobrir-se en el futur.

Evidentment, quan la víctima és infantil, existeix major risc de sofrir una psicopatologia en la vida adulta. Encara així, l'impacte psicològic a llarg termini de l'es-

deveniment traumàtic (sense comptar alguns traumes específics), sol ser petit. Llevat que es presentessin altres adversitats tals com l'abandonament emocional o el maltractament físic. És més, els problemes que pugui presentar una víctima en la vida adulta (depressió, abús d'alcohol, etc.) sorgeixen en un context de vulnerabilitat generada per l'esdeveniment traumàtic en la infantesa però desencadenats per problemes que li acaben de passar (per exemple, conflictes laborals o familiars) i si no s'haguessin presentat aquestes circumstàncies negatives recents, no l'hagués aflorat cap patologia; encara quan hagués sofert en la infantesa un trauma.

El trauma el percebem com un profund malestar emocional. L'afflicció humana global que produeix el trauma sobre els afectats pot també transmetre's a una àmplia població pròxima a les víctimes qui experimentarien l'ona de dolor: és el trauma secundari. Són les víctimes indirectes que irremeiablement es veuen afectades, ja que el trauma altera tota l'estructura familiar.

En definitiva el trauma, tenyeix les personalitats dels supervivents i provoca en alguns casos patologies; encara que també existeixen personalitats resistents a l'estrès que no veuen afectada la seva autoestima i no es van doblegar als falangistes (com són els casos que m'han referit de padrines i padrins que van mantenir la seva dignitat sense que les humiliacions els defallissin). A més, molts d'ells, van perdre als seus éssers estimats per mort o desaparició i no van poder manifestar el seu dolor i sofriment públicament, no els van permetre elaborar el dol i per això encara no ho han superat ja que no els van deixar viure'l.

Hem de tenir en compte que al voltant del 20% dels pares que perden un fill no arriben a superar-ho mai. I el dolor és major quan es dona doble victimització: quan, per exemple l'agressor quedava impune en aquell temps, les víctimes havien de suportar la presència dels botxins; o també, quan d'alguna manera, se li feia responsable a la víctima de la seva pròpia mort doncs els assassins pretenien justificar les seves accions al·legant a les idees progressistes de la víctima, alguns pares havien transmès aquells ideals als seus fills i per tant els botxins intentaven induir culpabilitat en els pares. La culpabilitat predisposa una major vulnerabilitat a les malalties físiques i els trastorns mentals; quan no apareixia el cos l'esquinç és enorme, doncs si no podem determinar la data de la defunció, si no podem veure'l per última vegada, si no li podem dir adéu en un funeral i no li enterrem com ens agradaria, acompanyat dels nostres familiars i amics, si no podem anar a visitar-lo al cementiri o on hagin escampat les seves cendres... no aconseguirem resignar-nos a la irreversibilitat de la seva mort. Els repressors van ser extremadament cruels ja que deien als familiars que els havien allibertat, quan en realitat els havien mort...

Què podem fer?

Recentment una amiga mallorquina, arribada des de Veneçuela, potser l'han vist en la premsa o a la televisió, Juana María; als seus 58 anys i després de 55 d'absència, ha tornat a Palma per tal de superar el trauma que la mort del seu padrí va causar en el seu pare i que ella deia «havia heretat» i del qual les seves filles i el seu marit (malgrat ser veneçolà) s'havien fet igualment partícips. Com Juana no estava disposada que aquesta situació anés a més,

va venir decidida a tancar definitivament el dol. Va passar uns dies recorrent el carrer del seu padrí, intentant buscar la casa, pensava la recordaria; Maria Antònia Oliver li va mostrar la tomba on sembla es troba el seu padrí i tres-cents republicans més. I m'escrivia el dia abans de la seva partida: «en la mesura que tenc més informació, que vaig unint els fragments dels meus records i els vaig donant sentit sent menys desigs de plorar. Evidentment es va tancant el dol». Les paraules de Juana María des-criuen amb precisió la senda que hem d'anar recorrent per curar les nostres ferides psicològiques: **COMPRENDRE EL QUE VA PASSAR**. Ella, deu mesos enrere, s'havia posat en contacte amb l'Associació demanant informació dels seus familiars; ha realitzat un llarg viatge que conclourà després d'una parada a Madrid on també espera recollir més «fragments» biogràfics dels éssers estimats que va perdre.

Juana també concebia el dol «col·lectiu», m'escrivia: «vam perdre familiars i com també vam perdre la guerra no vam poder fer

dol a causa de la repressió sostinguda per tots els sectors de la societat. El dolor i el pànic van quedar al més profund del nostre pensament, sense resoldre i va passar a les següents generacions (...) per això vull obtenir un mínim de justícia i reconeixement social cap a les nostres víctimes. Que per fi puguin descansar en pau i nosaltres poder viure en pau també».

Una vegada haguem esbrinat i contestat totes les nostres preguntes hem d'actuar. Hem d'aconseguir encaixar aquests fets traumàtics, que cada vegada tornen meyns dolorosos, en la nostra quotidianitat.

He elegit les paraules de Juana, que transcriu amb el seu permís, ja que descriuen amb bastant d'exactitud i de manera paradigmàtica el que suposa el procés de superació d'un dol: Ella, després de més de cinquanta anys guardant incertesa, dolor, por, incomprensió... decideix fer-li front i viatja fins a l'origen de tots els seus mals. Evidentment ha pres el tren correcte. Doncs només podem superar els nostres traumes si ens hi enfrontam. Ja sé que no els estic

dient gens que vostès no sàpi-guen, únicament vull aportar que des del punt de vista terapèutic és impossible resoldre els nostres problemes si no els afrontem. Podem comparar les ferides psicològiques amb les fisiològiques i així quan intentem curar-les ens fan mal: quan ens canvien les gases o netegem les ferides, per exemple. Però no queda més remei que intervenir-los per evitar infeccions. El mateix passa amb les ferides psicològiques que és necessari remoure els records, trobar tots els detalls... Per tant quan escolt aquests polítics de dretes dir que es "reobren ferides", els hi responc que la SEVA DEMAGÒGIA NO LA PODEN APLICAR A LA PSICOLOGIA.

Acab la meua exposició de Juana demanant-los la seva col·laboració per poder trobar la seva cosina Antònia Mas Ripoll «que estava a Palma».

I només me resta animar-los a que m'acompanyin en el procés d'inscriure en la Història de Mallorca els seus noms i/o els dels seus familiars. Si així ho decideixen, fins ben aviat! ■

Memòria i oblit d'una guerra es constitueix en la primera compilació audiovisual dels esdeveniments i els testimonis que ha deixat la Guerra Civil a Mallorca.

El programa s'emetrà en Televisió de Mallorca els dijous a les 22.40 h i es repetirà el dissabtes

a les 19.30 h i els diumenges a les 21.10 h. Si voleu fer qualsevol consulta, aportar el vostre testimoni o donar qualsevol informació que trobeu rellevant d'aquella època ho podeu fer a través de la següent adreça electrònica:

memoriaioblit@tvmallorca.net

En la seva web podreu trobar més informació, així com a visualitzar els episodis emesos. <http://www.tvmallorca.net/memoriaioblit>

La sèrie consta de 26 capítols, els tretze primers són aquests:

1. Índex. Història d'una república.
2. Palma, el trencament de la pau.
3. Pollença, la república resisteix.

4. Vint dies de guerra.

5. Algaida, la memòria és un foc colgat.

6. Inca, on és el meu padrí?

7. Porreres, la mort darrera l'oratori.

8. Manacor, el centre de la tempesta.

9. Calvià, els arbres de la memòria.

10. Mallorca, una gran presó.

11. Felanitx, història de dos batles.

12. Bunyola i Sóller, el tren de la memòria.

13. Creuer Balears. Memòria en pedra.

L'ARMHM està implicada des del principi en aquest projecte i tots els materials d'entrevistes passaran a formar part de l'arxiu audiovisual de l'Associació per a ser consultat per qui vulgui en un futur. ■

Els “golfos” del Moll

1r capítol: Els nins dels carrers

Per Libertario Gelabert

Ens deien “golfos” i la veritat és que no se perquè. Anàvem al moll de Palma durant aquells anys tan durs de guerra i postguerra i no hi anàvem per gust. Ho fèiem per necessitat, per poder portar alguna cosa de menjar a casa.

La meitat de les vegades no ho aconseguíem, però ho intentàvem de nou, no ens quedava altre cosa per poder subsistir. Els nostres pares no podien treballar, havien estat assassinats pels feixistes o es trobaven a les presons, o millor dit, als camps d'extermini franquistes. Vos puc assegurar que cap de nosaltres hi anava per divertir-se, allà hi havia poques diversions, els carrabiners no ens feien cap gràcia.

Hi érem els “Cataliners”, “Pucheros”, “Jonqueters”, i els de “Son Espanyolet”. El meu germà Galileo, en Bofill i jo formàvem part dels de Son Espanyolet. Jo era el més petit de tots, la veritat es que representàvem la “flor y nata” de cada barri del Jonquet: “Els germans Cardona”, “En Tiratas”, “Es Sheriff”..., no hi havia ningú que ens igualés, no temíem a res ni a ningú, i vos puc ben assegurar que a cada moment ens jugàvem el més apreciat i únic bé que teníem: la vida.

Entre nosaltres hi havia poques baralles, ja que tots érem conscients del perquè érem allà. El meu germà i jo érem els més petits però érem respectats, els companys estaven avisats de que no ens fessim mal i aquesta advertència venia de la meva cosina Catalina a la que els nins de la seva edat temien més que a un mal de queixal. També temien la protecció del nostre germà gran, Toni, que era un bon salvaconducte.

Tal vegada no érem conscients dels riscos que corríem, però si que ho érem de la fam que passàvem cada dia, per això anàvem als molls i agafàvem el que podíem o demanàvem pels carrers, però mai a l'església, ma mare no ho volia, deia que eren com a cans que mengen i quan estan ben tips amaguen la resta. Ens havien negat tot, l'escola, refugi durant els bombardejos, ni tan sols teníem el dret de ser visitats per un metge quan estàvem malalts. En una ocasió, la meva mare en va portar a la Casa de Socorro de la Plaça Santa Eulàlia de Palma, tot i que aquesta fos pública i del poble, no en varen voler treure un queixal que en feia molt de mal, sembla que com que no teníem el certificat de pobres, i fitxeu-vos si ho érem

de pobres que ni tan sols teníem el certificat, no ens varen voler atendre.

La meva mare va decidir anar a veure a la nostra cosina Rafela, que a més de tenir 9 fills, també tenia el ditxòs ‘paper de pobre’. Ella en va donar de menjar una bona temporada quan vaig estar malalt de una pleura al pit, no en trobava gens bé, tossia molt, em cansava. En Galileo m’havia de portar ja que jo no volia quedar tot sol a casa i dissimulava davant ma mare el mal que en feia el costat, sols tenia 7 anys.

A la meva mare li donaren una recepta casolana per curar la pleura, consistia en enviar-me caragols vius, sense la closca lògicament. Cada dia havia de enviar-me un caragol, el més grans possible, dels anomenats bovers. L’explicació que li donaren a ma mare era que els caragols es beurien l’aigua o líquid del pulmó. No sé si realment aquests feren la seva funció o en serviren d’aliment, el que si puc assegurar es que aquell principi de tuberculosi no va prosperar, o se’n va anar o el vaig perdre pel carrer. El cert és que encara vaig acumulant anys i vaig procurant no oblidar-me de respirar per si de cas.

Finalment gràcies al certificat de pobre proporcionat per la meva benefactora, a la que sempre he estat agraït, aconseguíem que me treguessin el queixal. A la Casa de Socorro et posaven a una cadira i sense més preàmbuls t’arrencaven el queixal. Després te enviaven als banys a beure aigua, aquesta sortia per uns brolladors molt fresca i aquest era l’únic consol que rebies. El que són les coses, nosaltres no teníem certificat de pobres i si ho tenia la que dia a dia en donava de menjar.

Però bé, tornem al moll de Palma. En Galileo i jo, dia rere dia, portàvem el dinar al meu pare a la presó de Palma, en una cistella amb una olla de fang i dins una llauna, d’aquesta manera, el menjar estava ben protegit i es mantenia calent. Així dia rere dia, esperàvem i recollíem la cistella i l’olla buida i fins al dia següent, dies, setmanes i anys. I si alguna vegada teníem dues pessetes, les gastàvem per visitar un dia extra al pare, ja que gratis tan sols és podia fer un dia a la setmana i només durant mitja hora. Després d’aquesta tasca i amb la cistella i l’olla ens anàvem cap el port a veure si, amb un poc de sort, aconse-

guíem algun aliment per portar-nos a la boca, que bona falta ens feia.

Aquell dia havien fet rodar bidons d'oli, doncs amb un cotó fregant-lo per el trespol del moll agafàvem l'oli i el dipositàvem a l'olla, així podíem recollir fins a tres dits d'oli, un oli brut i sense refinar.

Els hiverns eren terribles, no teníem refugi, recollíem cartons i robes velles per a fer foc i així aguantar fins que passés el tren carregat de sacs de patates. Venia dels molls, passava pel túnel que hi ha davall la Catedral i travessava Palma fins arribar a la estació de la plaça d'Espanya.. Nosaltres esperàvem al calor del foc que feia molt de fum, quan escopies treia un fum negra, pareixia alquitrà, et feien mal els ulls. De tant en tant en deien: Petit ves a mirar si ja ve el tren. M'acotava i amb l'orella a les vies escoltava si venia el tren, era un mètode que no fallava, el més incòmode era posar l'orella al ferro fred de la via. Quan el tren arribava, ens posàvem a l'altura d'una volta on el tren havia de reduir la marxa, això era abans d'entrar al túnel, una vegada preparats els més grans i atrevits es pujaven als vagons que portaven sacs de patates. Cada grup tenia el seu encarregat, el nostre es deia Bofill, aquests tiraven els sacs i els de baix els recollíem i sortíem corrent. Després ho repartíem entre els companys del grup

Si no hi havia trens, la cosa es complicava ja que no ens quedava d'altra que entrar al recinte, no hi havia altre camí que per unes pedres grosses que rompien amb les ones de la mar, uns 100 metres havíem de recórrer per aquest camí tant perillós. Un, dos i tres, ara! La quarta venia més suau, avançaven un metres i a contar un altre cop, les pedres no eren gens segures ja que patinaven i amb una caiguda et podies rompre una cama o pitjor. Quan arribaves havies de botar una tanca amb uns filferros amb pues, amb precaució botàvem i arribàvem a un passeig que separava la escullera dels molls, hi havia un altra dificultat, el lloc del guardamolls.

Aquell dia hi va haver sort, estava plovent amb intervals curts, els treballadors, carrabiners i guardamolls a toc de sirena es retiraven fins que amainés. Ens amagarem devall d'unes lones, no per por a la pluja, ja anàvem ben calats per les ones de la mar, sinó perquè sabíem que baix de cada lona s'amagava alguna cosa valuosa a protegir. El Bofill, en Galileo i jo, els tres coincidirem amb el mateix: són patates! Doncs a omplir les bosses!. Quan intentàrem sortir vàrem veure tot d'una les botes dels carrabiners, què fem?, els tres coincidirem també: a menjar patates! Començà a ploure amb molta força i els carrabiners es retiraren, era el moment de sortir, en Bofill i el meu germà podien amb la seva carga, pujàrem sense dificultat. Jo no volia ser menys que ells però no podia amb la meua i vaig decidir fer-ho per les escales i passar per davant el control de guàrdia, vaig comen-

çar a córrer però vaig haver de tirar la bossa per no ser capturat i vaig arribar als filferros. I les patates? en preguntà el meu germà, me les han llevades, vaig contestar, bé idò bota i anem que ja en tenim moltes, contestà en Galileo. No! vaig a cercar-les –li vaig dir– no siguis beneit, és igual Tario. No havia acabat la frase quan ja corria a per les meves patates, no havia passat tantes dificultats per tornar a casa amb les mans buides.

Vaig obrir la porta on hi havia l'estufa, hi havia dos homes.

– Bones tardes, que en podrien donar la meua bossa amb les patates?

– No saps que és dolent robar?

– Sí que ho sé però a casa no hi ha res per a menjar.

– Amb tu no anaven dos més?

– No senyor anava jo tot sol.

– Mira, te les pots emportar però no vull tornar a veure't per aquí, entesos?

– Gràcies senyor, li prometo.

Vaig sortir amb les meves patates, vaig començar a somriure i més content que un gínjol, vaig aixecar la bossa de patates per mostrar-les des de lluny al meu germà i al meu amic que esperaven a l'altre costat de la tanca.

Quan s'acabaven les provisions a casa, tornàvem a sortir per aconseguir menjar, el meu pare estava tancat i la meua mare no podia sola amb nosaltres, sempre teníem gana.

Dels molls sortien camions, un dia el meu amic Carmona va voler saber que contenien els sacs i amb un guinavetó va foradar dos o tres sacs. La plaça es va omplir d'una pols groga, el contingut va sortir sense dificultat, es tractava de blat. En Galileo omplia la cistella i jo l'olla, de cop vaig sentir un cop molt fort als meus ronyons, en vaig girar i vaig veure les botes del carrabiner, el meu rostre devia mostrar el dolor que sentia pel cop, el cas és que em va deixar anar aquell dia, segurament va pensar que s'havia passat amb mi, només era un nin amb fam.

Perquè volíem el blat si no teníem gallines?, no en teníem per desgracia, penso igualment que si n'haguessin tingut segurament tampoc s'haurien menjat el blat, aquest i la gallina haguessin acabat dins l'olla. Bé, el cas es que la meua mare ho capolava molt finet i després ens feia una sèmola. La veritat es que era, com diríem ara, una sèmola un poc "chungu", però a nosaltres ja ens anava bé.

No recordo amb exactitud la cronologia d'aquests fets però vos puc ben assegurar que tot això ho vaig viure jo. Sols un d'aquets fets va marcar un abans i un després, un fet tràgic i molt dolorós.

En honor al meu estimat amic Bofill, tot i que en fa mal recordar-ho, ho vull contar... ■

Presoners anarquistes i republicans a Sa Pobla: *la història oblidada*

Per Miquel López Crespí, escriptor

Potser ja és ben hora de reivindicar com pertoca el paper essencial de determinats historiadors no acadèmics en la preservació de la història del poble. Ara mateix pens en Victor Serge, Trotski, George Orwell, Josep Peirats, Abel Paz... La història de la Revolució Soviètica de 1917 no es podria escriure sense la cabdal aportació dels llibres d'història d'un "afeccionat" com Trotski o d'un revolucionari tipus Victor Serge. La comprensió de la revolució a l'Estat espanyol, el paper de la CNT i del POUM en la guerra, l'acció criminal de l'estalinisme en els Fets de Maig de 1937 a Barcelona, serien impossibles d'analitzar sense els llibres d'Orwell, Josep Peirats o Abel Paz. Però el llistat es podria allargar fins a l'infinit.

Ara mateix s'acaba d'editar un d'aquest llibres tan útils per a conèixer aspectes bàsics de la guerra civil. Em referesc a Crònica de la Columna de Hierro d'Abel Paz (Editorial Virus). Aquest autor també va escriure la impressionant biografia Durruti: el proletariado en armas (Bruguera, 1978).

El llibre m'ha interessat especialment ja que el meu pare, l'alferes de la República Paulino López Sánchez conegué la majoria de personatges històrics de l'anarquisme i de l'esquerra valenciana i, més concretament, els homes d'aquesta famosa "Columna de Hierro". La 83 Brigada Mixta de l'Exèrcit Popular era, en realitat, la "Columna de Hierro" militaritzada.

Aquesta nova aportació d'Abel Paz a la història de la guerra i de la revolució m'ha portat a la memòria molts noms de pobles, indrets llunyans dels quals havia sentit parlar en aquella llunyana postguerra poblera. Casat amb una al·lota de sa Pobla (Francesca Crespí Caldés, "Verdera") alliberat ja del camp de concentració on els feixistes l'havien condemnat per haver lluitat per la llibertat, el pare i l'oncle José (que també havia lluitat contra el feixisme a la península) recordaven la batalla de Terol, els combats a La Puebla de Valverde, Valdecebro, Puerto de Escandón, Campillo, Villel... Aleshores jo era un infant que anava a l'Escola Graduada i, evidentment, no entenia el significat de les paraules "Columna del Rosal", "Columna de Hierro", "Columna Macià-Companys", "Columna Torres-Benedito" o "Columna Eixea-Uribes"... Amb els anys vaig anar aprofundint en la història de la guerra i aleshores vaig poder anar copsant la importància històrica dels esdeveni-

ments en els quals participaren el pare i l'oncle entre 1936 i 1939.

La "Columna de Hierro", com recorda Abel Paz, va ser l'expressió revolucionària i autònoma del poble en armes aixecat contra el feixisme. Recordem que a València, varen ser les forces populars, el poble treballador qui, després d'assaltar les casernes a pit descobert i procurar-se armes pel seu compte, aconseguí fer fracassar el cop militar franquista. La "Columna de Hierro" és exemple d'aquells primers dies de guerra, quan el poble armat, sense comandaments militars professionals, sense rituals jeràrquics, sense diferències de graus, aconseguí derrotar l'exèrcit sublevat, passar a l'ofensiva i obtenir les primeres victòries damunt els generals de carrera. Aquestes milícies populars d'elevat component anarquista i pumista (CNT-POUM) aboliren en molts d'indrets la propietat privada de la terra i de les fàbriques. Es crearen les primeres col·lectivitats llibertàries lluny del dirigisme burocràtic estalinista. La "Columna de Hierro", els sectors populars que donaven suport a l'anarquisme i el marxisme revolucionari del POUM, volien lligar de forma estreta la guerra antifeixista i la revolució social. D'aquí els enfrontaments amb els sectors estalinistes del PCE que, obeit les ordres de Stalin (que tenia acords amb les burgesies de França i Anglaterra i no volia una revolució a l'Estat espanyol), s'encarregaren de destruir aquest tipus de conquestes socials (col·lectivitzacions agràries, milícies populars...).

El primer per l'esquerra és Paulino López, pare de l'escriptor Miquel López Crespí, presoner republicà a sa Pobla en els anys quaranta.

Per mi ha estat molt important que aquest llibre m'ajudàs a recuperar bona part d'una història familiar contada al costat de la foganya, a sa Pobla, ara ja farà més de quaranta anys. Els combats del pare a La Puebla de Valverde –on caigué ferit–, la lenta recuperació de la ferida a Benassal, la tornada al front quan Terol ja havia caigut novament en mans dels feixistes, la incorporació a la 83 Brigada Mixta, la seva destinació a Sanitat fins que caigué presoner en els combats posteriors...

L'oncle José López lluità a la 22 Brigada Mixta com a responsable de les comunicacions de l'Estat Major. La 22 Brigada Mixta era comandada per Francisco Galán, un oficial de formació comunista germà d'aquell famós Fermín Galán, sublevat a Jaca en temps de la monarquia i afusellat després d'una paròdia de judici. En la 22 Brigada, al costat de l'oncle també lluitava l'escriptor Gonçal Castelló, exemple de compromís amb el poble i que l'any 1937 participaria en el Congrés d'Intel·lectuals Antifeixis-

tes de València. No fa gaire, ja d'avançada edat i després de molts d'anys de marginació i silenci per part dels mandarins que controlen la nostra cultura, s'aconseguí que l'AELC li retés el just homenatge de que d'ençà fa tants d'anys era mereixedor.

Bona part de l'experiència de Gonçal Castelló és recollida en la novel·la històrica València dins la tempesta (València 1987), crònica imprescindible d'aquells anys heroics i terribles que l'autor em a dedicar amb aquestes paraules: "Per a l'amic Miquel amb l'admiració i afecte d'un company. Aquesta crònica d'un temps tràgic. Golçal Castelló. Barcelona 1995"

Tot plegat no és mera nostàlgia familiar: la nova aportació d'Abel Paz a la història de la guerra civil ens permet recuperar aspectes completament silenciats i oblidats, tant pels historiadors del franquisme, com per tant d'academicista d'anar per casa que es conformen amb xuclar de la paperassa de l'estalinisme. ■

Denúncia!

ATACS ALS LLOCS DE LA MEMÒRIA HISTÒRICA

Per Pere Josep Cànaves Cifre

Als fatxes les hi sap molt de greu veure llocs que en certa manera les hi recorden les seves malifetes, així com els nazis neguen l'holocaust, aquí a terra nostra, any rere any, invariablement, els llocs i monuments erigits en record dels demòcrates que foren víctimes del nostre passat recent, són atacats, intentant destruir-ne el record.

Així, al "Bosc de la Memòria de Calvià", amb les plaques que duen els noms dels que allà foren assassinats, ha sofert innombrables atacs, tallant arbres i pintant les plaques intentant esborrar els noms que els hi pesen com lloses damunt les seves consciències.

A Pollença l'any 2005 per acord de l'Ajuntament, es varen instal·lar uns monòlits als llocs on hi havia hagut camps de treballs forçats. Allà els demòcrates empresonats construïren les carreteres d'Alcúdia al Port de Pollença, d'Albercuix i Coves Blanques, totes elles per motius estratègics militars del moment (blindatge del litoral mallorquí a un hipotètic atac dels Aliats).

Doncs bé cada estiu, des de fa tres anys, aquests monòlits apareixen als voltants de finals d'estiu, pintats de negre o deteriorats vandàlicament. Els que coneixem els actius polítics que es mouen per la contrada, pensem que no son d'ací mes bé seran estiuejants forans, cadells d'aquells que tingueren una responsabilitat directa amb els fets.

Hom pensa que aquests atacs no fan més que reafirmar la perversitat i l'estretor de mires dels que els

fan, deixant la seva signatura ideològica i que no aguanten la més mínima argumentació democràtica, així com els atacats veuen la seva causa magnificada.

Ja ho deia el poeta: "Per més que destruïren les estàtues dels deus no aconseguïren matar-los".

Gabriel Riera i Llorenç Noguera acompanyats de Mª Antònia Oliver al castell de Bellver l'octubre de 2007

Recents atacs al monòlit d'Albercuix (Port de Pollença)

Poema de **Rafael Alberti**

A Pablo Neruda, con Chile en el corazón

*No dormiréis, malditos de la espada,
cuervos nocturnos de sangrientas uñas,
tristes cobardes de las sombras tristes,
violadores de muertos.*

No dormiréis.

*Su noble canto, su pasión abierta,
su estatura más alta que las cumbres,
con el cántico libre de su pueblo
os ahogarán un día.*

No dormiréis.

*Venid a ver su casa asesinada,
la miseria fecal de vuestro odio,
su inmenso corazón pisoteado,
su pura mano herida.*

No dormiréis.

*No dormiréis porque ninguno duerme.
No dormiréis porque su luz os ciega.
No dormiréis porque la muerte es sólo
vuestra victoria.*

*No dormiréis jamás
porque ya estáis muertos.*

Pablo Neruda va morir de càncer 12 dies després que Pinochet donàs el cop d'estat contra Allende, un 11 de setembre de 1973. Els militars assaltaren ca seva, i com que la seva pressa ja estava ferida de mort per la malaltia, rabiosos i impotents saquejaren tot el que volgueren. Al seu funeral assistí una multitud enorme tot i desafiant al nou règim dictatorial. Una altra vegada la fastigosa excusa de l'amenaça comunista que calia esclafar a qualsevol preu. Contra la democràcia, el progressisme, els drets humans; cal repressió, mort, exili. Contra els seus crims feixistes; una peregrinació interminable entre el passadissos dels jutjats, administracions vàries, la paperassa burocràtica, i sempre dedins de la legalitat vigent. Haver de suportar sempre la provocativa mirada de befa i menyspreu dels botxins, i les víctimes només abnegació i paciència bíblica... com a màrtirs de la creuada de la llibertat i sense canonitzar.

Recordant a... Lorenzo Nuevo Martí

Vull donar les gràcies a l'Associació per a la Recuperació de la Memòria Històrica de Mallorca pel moment tant emotiu que vaig compartir amb ells. Gràcies a na Mª Antonia Oliver, la presidenta, i a tots els que col·laboraren, enregistraren i ens mostraren on era al meu padrí: **Lorenzo Nuevo Martí**.

Sembla que està enterrat al cementiri, i posarem una placa amb el seu nom al Bosc de la Memòria.

Com agrair les paraules carinyoses d'en Manel i de na Mª Antònia, just en aquells moments en els quals em venia avall... la meva tia i la meva germana foren molt més fortes que jo.

Necessitava veure on estava enterrat el meu padrí patern, no podia suportar que ningú no hagués dit mai on era.

La meva tristor era latent davant de la seva tomba, que per

ser republicà estava enterrat al costat d'una cripta de feixistes com un número més, però la idea de posar la placa en el Bosc fa que em senti bé, perquè està en qualque lloc d'aquest bosc que els seus ulls vegegen per darrera vegada.

Sebre on és actualment el seu nom, i sebre que hi ha un arbre que duu el seu nom, que ja no està en silenci, que resta escrit, per a què els meus fills, nets i futures generacions sàpiguen que se l'endugueren per republicà a Mallorca, a la pressó d'Illetes i mai li deixaren tornar.

Mai oblidaré el que vaig viure juntament amb els membres de l'Associació per a la Recuperació de la Memòria Històrica de Mallorca.

Ara més que mai vull enviar-vos un fort desig d'esperança; si qualque dia s'obrin les tombes i puc tornar-lo a Menorca d'on mai havia d'haver sortit. Tan sols desig que qualque dia poguem agrair a tanta gent el seu interès cap aquesta menorquina, i al seu padrí patern.

Una salutació i una forta abraçada desde Menorca. Salut!

Marga Nuevo Alemany ■

VOLEM SER TOTES LES QUE HEM DE SER...

totes les persones que creiem en els principis de Justícia, Veritat i Dignitat. Per això, apreciat company et volem convidar a fer un nou soci. Si coneixes algú que pugui estar interessat en unir-se a l'Associació per a la Recuperació de la Memòria Històrica de Mallorca.

Pots trobar el full de soci a: www.memoriadelesilles.org i enviar-lo emplenat a l'adreça tempsdelamemoria@gmail.com També pots cridar al telèfon **625 45 45 00**